

Φεστιβάλ «Θεατρικό Αναλόγιο» 25.09.2019

Μουσείο Μπενάκη-Αθήνα

αρχιμ. Μιχαήλ Χαρ. Σταθάκη

«Η Αντιγόνη του Σοφοκλέους

ως προ Χριστού παράλληλο του χριστιανικού μαρτυρίου»

Αγαπητοί μου φίλοι,

Η εισήγηση μου έχει ως θέμα της να αναδείξει ή καλύτερα να ψηλαφήσει μέσα στο σύντομο αυτό χρονικό διάστημα την παράλληλη πορεία της σοφοκλείας Αντιγόνης και του ανά τους αιώνες χριστιανού μάρτυρα, από τα εφελθήρια έως και τον μαρτυρικό θάνατο.

Πριν απ' όλα θα πρέπει να θυμηθούμε τι είναι το χριστιανικό μαρτύριο και ποια τα αίτιά του.

Από τα μέσα του 1^{ου} μ.Χ. αιώνα έως και σήμερα σε διάφορες περιοχές και σε συγκεκριμένες χρονικές περιόδους υπό ειδικές συνθήκες χριστιανοί οδηγούνται σε δίκη, βασανιστήρια και εν τέλει εκτέλεση, εξαιτίας του ονόματος της ιδιότητάς τους, ότι είναι δηλαδή χριστιανοί.

Ο αποκλειστικός χαρακτήρας του μονοθεϊσμού των χριστιανών θεωρούνταν ότι απομάκρυνε την καλή θέληση των θεών, θέτοντας έτσι σε κίνδυνο αυτό που οι Ρωμαίοι αποκαλούσαν *pac deorum* (την σωστή και αρμονική σχέση ανάμεσα σε θεούς και ανθρώπους), και ότι –ο μονοθεϊσμός τους- ευθυνόταν για τις καταστροφές που έπλητταν την κοινότητα.

Η ρωμαϊκή αυτοκρατορία επεδίωξε να εγκαταστήσει στην επικράτειά της την μονοδοξία. Όλοι οι υπήκοοι διά την λατρείας

κοινού Θεού θα οδηγούνταν στην ειρηνική συνύπαρξη. Το θεϊκό αυτό πρόσωπο που ένωνε διαφορετικούς λαούς και θρησκείες ήταν αυτό του εκάστοτε αυτοκράτορος.

Οι χριστιανοί διακήρυτταν είτε ότι οι θεοί των εθνικών δεν υπήρχαν είτε ότι ήταν κακόβουλοι δαίμονες και αρνούνταν να συμμετάσχουν σε θρησκευτικές τελετές των ειδωλολατρών. Ως εκ τούτου, επειδή ένα μεγάλο μέρος της ελληνικής και το σύνολο της ρωμαϊκής κρατικής θρησκείας ήταν μια υπόθεση της κοινότητας, οι μάζες των εθνικών ήταν φυσικό να ανησυχούν μήπως και οι θεοί, μπροστά σε αυτό το όνειδος, ξεσπούσαν την οργή τους, όχι μόνο πάνω στους χριστιανούς αλλά και πάνω σε όλη την κοινότητα. Και όταν πράγματι ενέσκηπταν καταστροφές, ήταν πολύ πιθανόν να έριχναν το φταίξιμο στους χριστιανούς.

Το κράτος ή η κάθε μορφή εξουσίας παρενέβαινε όχι επειδή οι ανά τους αιώνες και κατά τόπους θεοί δεν λάμβαναν αυτό που τους ανήκε, αλλά επειδή κάποιες συμπεριφορές ή ομάδες θεωρούνταν ακατάλληλες ή ανατρεπτικές ή φθοροποιές.

Τι πρέσβευε όμως αυτή η ανατρεπτική συμπεριφορά των χριστιανών και δη των μαρτύρων;

Οι μάρτυρες αποτελούσαν τους Χριστοφόρους ήρωες του πληρώματος της Εκκλησίας. Το βαθύτερο νόημα του μαρτυρίου τους ήταν η ύψιστη υπαρξιακή τεκμηρίωση της πίστεως και της ζωής τους. Το μαρτύριο δεν ήταν μόνο μια δημόσια ομολογία (μαρτυρία) της πίστεώς τους, αλλά και έμπρακτα αποδείκνυαν ότι αποτελούσαν τους πλέον αληθινούς μαθητές του πρώτου μάρτυρα του Ιησού Χριστού.

Όμως ο Χριστός δεν εμφανίζεται ως ο αιμοδιψής αρχηγός αλλά ο ανακεφαλαιωτής της πεπτωκυίας και πονεμένης ανθρωπότητας, ο οποίος έρχεται και δημιουργεί μια νέα παράλληλη κτίση, στην οποία αξιπέραστο πρότυπο προβάλλει τον εαυτό Του, τον κατεξοχήν πνευματικό και νέο άνθρωπο και μας δίνει ταυτοχρόνως την δυνατότητα της οντολογικής μετοχής μας σε αυτό το πρότυπο.

Παρέχει την δυνατότητα στον άνθρωπο ελεύθερα να μετέχει και να αλλάξει την κληρονομηθείσα από τον πρώτο άνθρωπο φύση του. Οι εν ζωή πιστοί τιμούμε τους μάρτυρες ως θεωμένους ανθρώπους. Ως ανθρώπους που αντιστάθηκαν στο γονιδίωμά τους για χάρη του τέλει ανθρώπου αρνούμενοι τον ίδιο τους τον εαυτό και για να γίνουν και αυτοί τέλει άνθρωποι κατά το πρότυπο του τελειωτή της πίστεώς τους!

Το αιώνιο αίνιγμα της Σφίγγας θα ταλανίζει για πάντα την επταπόρθητο πόλη. Η φαινομενική λύτρωση από το τέρας δεν ενσταλάζει στην πόλη με την γνωστή απάντηση του Οιδίποδα, αλλά έως ο Οίκος των Λαβδακιδών να αντιληφθεί την αδυναμία του και να καταφέρει να σηκώσει στους ώμους του την στρεβλότητά του, όπως αντίστοιχα και οι χριστιανοί. Δεν θα λυτρωθούν από την πεπερασμένη ανθρώπινη φύση εάν δεν την αναστήσουν, *τήν προγονικήν απόφασιν απορρίπτοντες*. (Σας θυμίζω ότι λαβδακισμός σημαίνει εκείνον που έχει πρόβλημα στην άρθρωση, Λάιος ή λαιός σημαίνει εκείνον που το σώμα του έχει κλίση προς τα αριστερά και Οιδίπους εκείνον που πάσχει από οίδημα στο πόδι). Η κάθαρση λοιπόν δεν θα έλθει μέχρι να βρεθεί το πρόσωπο εκείνο που θα πάει κόντρα στο μεταπτωτικό και ασύμμετρο σώμα της γενιάς του. Μέχρι να βρεθεί το πρόσωπο εκείνο που θα αποδείξει με όλο του το είναι ότι ενσαρκώνει και εμψυχώνει την απάντηση στο αίνιγμα της Σφίγγας και να αποδειχτεί ο κατεξοχήν άνθρωπος! Το πρόσωπο αυτό το οποίο φτάνει έως της αυτοθυσίας για χάρη του άλλου ανθρώπου και σηκώνει στα φαινομενικά αδύναμά του χέρια την κάθαρση και την λύτρωση, το πρόσωπο που μας αποκαθιστά το νόημα της λέξης άνθρωπος μέσα στον άθλο να είσαι μέλος της πόλης, είναι στον αρχαίο κόσμο η Αντιγόνη. Η απειλητική φωνή της Σφίγγας χάνεται διά παντός γιατί ίσως δεν ήταν τίποτα άλλο παρά η φωνή της ανθρωπότητας που ζητούσε ανόρθωση.

Η Αντιγόνη μπορεί να ειδωθεί από εμάς ως μια προ Χριστού μάρτυς! Τόσο η Αντιγόνη όσο και χριστιανός μάρτυς αναζητούν και επιδιώκουν και εν τέλει κατορθώνουν την ανόρθωση και την

σωτηρία του ανθρωπίνου προσώπου αρνούμενοι την εμπαθή και αγκυλωμένη προγονική τους φύση. Το μαρτύριο τόσο του σώματος όσο και της συνειδήσεως, τους ανυψώνει σε ένθεη κατάσταση και αιώνια αγαλλίαση, τηρουμένων των αναλογιών.

Διαβάζοντας το κείμενο του Σοφοκλέους μπορούμε να δούμε ταχύτατα και εν συντομία κοινές εκδηλώσεις του μαρτυρίου της Αντιγόνης και εκείνου των χριστιανών.

Όπως συνηθίζεται σε πολλά συναξάρια (συναξάρι ονομάζεται η σύναξη-συγκέντρωση διηγήσεων για την ζωή του μάρτυρα) στην αρχή της διήγησης παρατίθενται όπως και στην τραγωδία μας τα ιδανικά του πρωταγωνιστή βάσει των οποίων θα κινηθεί.

Κοινός τόπος είναι ο ψυχολογικός, και όχι μόνο πόλεμος, που δέχεται ο μάρτυρας από την οικογένειά του και το ευρύτερο συγγενικό περιβάλλον, όπως ακριβώς αποτολμά και η Ισμήνη.

Ο μάρτυς ενώπιον, πολλές φορές φρικτών, διλλημάτων διατηρεί και προβάλλει μια αρετή, την χαρά της προθυμίας να υπηρετήσει τα ιδανικά του, κάτι το οποίο δεν κρύβει ούτε η Αντιγόνη

Κανείς από τους προ και μετά Χριστόν μάρτυρες δεν ντρέπεται για αυτά που πιστεύει και προτρέπει και τους άλλους να διαδώσουν όσα θα ακολουθήσουν.

Προβάλλουν την ερωτική σχέση που έχουν με το θείο, η οποία δεν μπορεί να συγκριθεί με κάτι το επίγειο. Άλλωστε και ο φίλων πατέρα ή μητέρα *ὑπέρ ἐμέ οὐκ ἔστι μου ἄξιος* κατά τον ευαγγελικό λόγο.

Εν συνεχεία η ανακοίνωση της βασιλικής διαταγής φέρνει τους μάρτυρες αντιμέτωπους με την συνείδησή τους και τον βασιλεία αντιμέτωπο με την επιβεβαίωση ή μη της απόλυτης εξουσίας του.

Ακολουθεί η επ' αυτοφώρω και άνευ αντιστάσεως σύλληψη. Ανακρίνονται και ομολογούν ότι κινούνται όχι από σαφή θεϊκή εντολή, αλλά από αγάπη προς τον άνθρωπό.

Δεν λυπούνται να πεθάνουν γρήγορα διότι τό *ἀποθανεῖν κέρδος* και κατά τον απόστολο Παύλο.

Αυτό που τους πονά είναι η καταπάτηση του θεϊκού νόμου.

Ακολουθούν από την πλευρά της εξουσίας προειδοποιήσεις και έμμεσες απειλές, αλλά και δελεαστικές προτάσεις στο ενδεχόμενο συμμόρφωσης.

Αμφότεροι παραμένουν αδιάλλακτοι λόγω της ασφαλούς πεποιθήσεως τους για την γνώση της αλήθειας που κατέχουν.

Εκμηδενίζουν την νομοθετική εξουσία ρωτώντας εάν έχουν ισχύ στην άλλο κόσμο οι ανθρώπινοι νόμοι.

Στην κορύφωση της ανακριτικής διαδικασία ομολογούν τον λόγο για τον οποίο πάσχουν, την αγάπη. Γεννήθηκαν για να αγαπούν. Συγχωρούν τους κατηγορούς, ευλογούν τους δημίους, διότι η αγάπη όλα τα υπομένει και για τον λόγο αυτό *οὐδέποτε ἐκπίπτει*.

Χαρακτηρίζονται για την ακρίβεια της δικαιοκρισίας τους, δέχονται το βάρος των κατηγοριών αλλά δεν βαραίνουν άλλους και μάλιστα αδίκως.

Σῶσον σεαυτήν! προτρέπει η Αντιγόνη. *Ἡ πίστις σου σέσωκέ σε* διδάσκει ο Κύριος. Η προσωπική σωτηρία προβάλλει ως κεντρική ιδέα, ενώ έχει αντίκτυπο στην πόλη και στην Εκκλησία καθώς οι σεσωσμένοι προβάλλονται ως αξιομίμητο πρότυπο.

Η Αντιγόνη ομολογεί πως είναι νεκρή από καιρό και η ψυχή της έχει δοθεί σαν προσφορά στους νεκρούς. Ο μάρτυς έχει νεκρωθεί για τον κόσμο. *Οὐκ ἔχει ᾧδε μένουσαν πόλιν, τήν μέλλουσαν ἐπιζητεῖ!*

Ο άρχων εμμένει με μανία. Ο Κρέων του Σοφοκλέους και ο Κρέων των συναξαρίων δεν δείχνουν μετάνοια για αλλαγή. Τότε παραδίδει αυτούς ὁ Θεὸς εἰς ἀδόκιμον νοῦν, ποιεῖν τὰ μὴ καθήκοντα, πεπληρωμένους πάση ἀδικία...

Ο παλαιός κόσμος της στρέβλωσης συμπυκνώνεται στην προτροπή του Κρέοντα να κάνουν κακό στους κακούς και να τιμούν τους φίλους μόνο, ενώ έρχεται σε πλήρη αντίθεση με το αγώνα της Αντιγόνης να φέρει το άγγελμα του νέου. *Ἦκούσατε ὅτι ἐρρέθη, ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου καὶ μισήσεις τὸν ἐχθρόν σου. Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, προτρέπει ο Ιησούς.*

Ακολουθεί η ανακοίνωση της ποινής... θάνατος. Οι χριστιανοί θανατώνονται για το όνομά τους. Η Αντιγόνη θανατώνεται για το όνομά της.

Ο θάνατος όμως τόσο για τον λαό της πόλης όσο και για τον λαό Εκκλησίας μετατρέπεται σε νίκη της ζωής κατά της φθοράς. Διαβάζουμε απόδοση στα Νέα Ελληνικά του Συμεών Σταμπούλου:

*«Δοξασμένη περνάς το κατώφλι,
στους λειμώνες των μαύρων νεκρών,
δεν ξέρει η καλπάζουσα φθίση
ούτε η λάμα σε πήρε ζεστή,
αλλά μόνη κατάμονη, ζώσα
κατεβαίνει εν τάφω ζωή».*

Ο μάρτυς αγαλλομένω ποδί οδηγείται στο μαρτύριο έχοντας πιά εγκαταλείψει κάθε δεσμό με τα επίγεια, με την μεταπτωτική δύσκαμπτη γενιά του. Αφού αγάπησε τους πάντες τρέχει να ενωθεί με την αγάπη, τον ίδιο τον Θεό. Η πόλη των Θηβών αναγνωρίζει την θέωση και στην ηρωίδα μας! Η Αντιγόνη έσπασε τους στρεβλούς δεσμούς με την γενιά της. Επιβεβαίωσε το όνομα της, την κλήση της!

«Μα αυτή είχε φλέβα θεϊκή, Θεού γενιά,

και εμείς παιδιά εφήμερα.

Σκέψου, πεθαίνεις σαν Θεά,

στη ζωή, θα σε πουν, και στον τάφο αθάνατη»

ομολογεί ο Χορός.

Ο μάρτυς πριν κλίνει τον αυχένα αφήνει συνήθως κάποιες παρακαταθήκες ή προσευχές όπως και η Αντιγόνη διδάσκει τις μετά από αυτήν γενεές και προτρέπει να δουν τι έπαθε από τους ανθρώπους γιατί υπήρξε ευσεβής, αυτή που ήταν η τελευταία της στρεβλής γενιάς. Ας μην υπάρξει πλέον άνθρωπος χωλός, λαιός, λειψός. Ας γίνουμε ολόκληροι άνθρωποι, όπως οι εκείνοι που θυσιάστηκαν γι αυτό!

Δεν θα μπορούσε όμως να λείπει και το υπερφυσικό στοιχείο. Ο μάντης Τειρεσίας έρχεται την ώρα που η Αντιγόνη οδηγείται στο μαρτύριό της, για να προειδοποιήσει τον άρχοντα. Υπερφυσικά σημεία παρακολουθούν άρχοντες και λαός να λαμβάνουν χώρα κατά την διάρκεια των βασανιστηρίων των χριστιανών.

Η εμπάθεια των κρατούντων οξύνεται ενώπιων τέτοιων συνθηκών, μη ανεχόμενοι την διαφορετική γνώμη, ακόμα και των θεών.

Η Αντιγόνη δεν υπάρχει πια ανάμεσά μας καθώς και ο χριστιανός μάρτυς. Ζουν δίπλα σε αυτούς που αγάπησαν. Το σκοτάδι του κόσμου έχει λιγοστέψει από το φως της θυσία εκείνων. *Η σκοτία τό φῶς οὐ κατέλαβεν* διακηρύττει το κατά Ιωάννην ευαγγέλιο. Η αλήθεια όρθια εσαεί, ομολογεί ο Άγγελος της τραγωδίας. Η Αντιγόνη εισήλθε με την θέλησή της στην άλλη ζωή. Μια σύγχρονη μάρτυς η αγ. Μαρία Σκόμπτσοβα παίρνει την θέση μιας φίλης της εβραίας μάνας στο στρατόπεδο συγκέντρωσης στο Ράβενσμπρουκ της Γερμανίας και με την θέλησή της μπαίνει μέσα στον θάλαμο αερίων την Μ. Παρασκευή του 1944. Ήταν εκείνη η οποία με την ρηξικέλευθη μοναχική ζωή της στην καρδιά του

Παρισιού κήρυττε συνεχώς: «αγάπη προς όλους και χωρίς εξαιρέσεις».

Αγαπητοί μου φίλοι,

Ακροθιγώς προσπάθησα να αναπτύξω το θέμα του παραλληλισμού του μαρτυρίου της Αντιγόνης και αυτού των χριστιανών, χωρίς να θέλω να αγιοποιήσω τους ήρωες ή ηρωοποιήσω τους αγίους. Η ηρωίδα μας πραγματικά αναδείχθηκε μάρτυς της αγάπης. Έβαλε πάνω από όλα τον θεικό αιώνιο νόμο. Αφιέρωσε την ζωή της για την τήρησή του. Οι θεοί την υπερέψωσαν στην σφαίρα της αιωνιότητας. Έσπασε τα ανθρώπινα δεσμά. Αυτή και αμέτρητες ίσως άλλες Αντιγόνες υπάρχουν για να μας θυμίζουν την δύναμη που έχουμε μέσα μας ως άνθρωποι και τις δυνατότητες μας. Αμέτρητοι άλλοι μάρτυρες της χριστιανικής πίστεως όρθωσαν το ανάστημά τους στην στρεβλότητα του κόσμου, στο μίσος, στην αδιαλλαξία και ενθαρρυμένοι από τον ευαγγελικό λόγο *εἰ ἐμέ ἐδίωξαν καὶ ὑμᾶς διώξουσιν*, μας έδειξαν τον ένθεο προορισμό του ανθρωπίνου γένους. Οι Κρέοντες του κόσμου γίνονται στον αντίποδα της Αντιγόνης, αντίγονοι, αφού εν τέλει είτε διαγράφουν όσα υποστήριζαν πρωτύτερα αναιρώντας τον εαυτό τους, το είναι τους, είτε το κάνει η ιστορία δικαιώνοντας τα θύματα της αγάπης.

Κλείνω με μερικούς σύγχρονους στίχους για τις Αντιγόνες που πέρασαν και τις Αντιγόνες που θα 'ρθουν:

«Μάτια βαθιά σαν έβενος,

γαλάζιο το κορμί σου.

Ποια χέρια σε καρφώσανε

στη μέση της αβύσσου!

Στα σκοτεινά σε ρίξανε,

μα εσύ γυμνή χορεύεις.

Γέννα ανήκουστη τολμάς

και διχασμούς φυτεύεις.

Ζούμε άχαρες, μικρές ζωές

Ποια τα μάγια θα μας λύσει;

Μες τα σπίτια ζούμε σιωπηλές.

Ποια το φόβο θα νικήσει;